

IŠVIEN VISI, DRAUGAI JAUNIEJI!
FILOMATŲ DRAUGIJOS
ORGANIZAVIMOSI IMPULSAI

DOMAS BOGUŠEVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.70.9>

2018. 70

SANTRAUKA. Straipsnyje analizuojami Vilniaus universiteto studentų filomatų organizavimosi impulsai XIX a. antro ir trečio dešimtmečių sandūroje. Hermeneutiškai skaitant filomatų archyvą bandoma chronologiškai išbrėžti kintančius studijuojančios jaunuomenės individualios savivokos, filomatų tarpusavio santykių ir santykio su jų aplinka kontūrus.

RAKTAŽODŽIAI: filomatai, XIX amžius, organizacija, motyvacija.

ĮVADINĖS PASTABOS

Vilniaus universiteto filomatų draugija, veikusi XIX a. antro ir trečio dešimtmečių sandūroje, turi didžiulę jai skirtą istoriografiją ir ne mažesnę legendą, kurią pradėjo kurti patys draugijos nariai bei jų amžininkai. Atrodo, kad šiandienos utilitaristiniame pasaulyje būtinybės tirti romantinių filomatų polėkį bei mąstymą galėtų ir neatsirasti, tačiau mūsų dienų menininko talentas prikelia XIX a. pirmo trečdaliao liudininkus naujam gyvenimui ir aktualiam skambesiu¹. Tuo metu įvairiakalbių mokslininkų įdirbis, regisi, išsėmęs temą iki dugno: filomatų veikla nagrinėta tapybės, meninės kūrybos, organizacijos konspiracijos ir daugeliu kitų aspektų. Visgi minint Simono Daukanto 225-ąsias gimimo metines pravartu dar kartą atsigręžti į XIX a. pirmo trečdaliao Vilniaus studentų aplinką, kurioje formavosi dvi būsimos epochos legendos – amžininkai Adomas Mickevičius ir Simonas Daukantas.

Šiandienės Vakarų ir Lietuvos istoriografijos tendencijos inspiruoja istorikus iš naujo perskaityti liudijimus kartos, subrendusios Apšvietos ir romantizmo sąvartoje. Jei ilgesnį laiką atrodė, kad literatūrologija yra pajėgesnė atsakyti į daugelį klausimų apie XIX a. pradžioje besiformuojantį psichologinį individą ir jo organizacinius impulsus, tai dabar šio darbo vis drąsiau imasi istorikai. Nors

¹ Drewniak Ł. Vėlinės. Knyga. Auksarankio kūrinys. In *Vėlinės. Adomas Mickevičius*. Warszawa: Teatr Narodowy, 2018, 30–63.

populiariojoje literatūroje dominuoja demonizuojantis ir mitologizuotas požiūris į ankstyvąsias XVIII–XIX a. sandūros visuomenės organizacines formas, pirmiausia – masonus, tačiau profesionaliojoje historiografijoje imamasi racionaliai analizuoti šių draugijų struktūras, jų narių tarpusavio ryšius bei santykį su valstybės aparatu, skiriant simbolines ir socialines draugijų gyvenimo formas². Siekiant suvokti individo asmeninius ir kolektyvinius pasirinkimus, į tyrėjų interesų lauką be kitų temų patenka emocijų ir intelektualinė istorija³. Anot šiuolaikinio prancūzų intelektualinės istorijos tyrinėtojo Christophe'o Charle'io, yra įmanomi du intelektualinės istorijos tyrimo keliai: pirmasis orientuotas į idėjų istoriją, antrasis – į intelektualų veiklos socialinėje ir kultūrinėje terpėje analizę. Anot istoriko, pirmasis tyrimų kelias yra labiau deskriptyvus ir todėl mažiau rezultatyvus, todėl istorikas turėtų orientuotis į antrąjį, žadantį gausesnius rezultatus apmąstymams⁴.

Šiame straipsnyje siekiama analizuoti Vilniaus universiteto studentų organizavimosi impulsus, besiskleidžiančius hermeneutiškai skaitant filomatų archyvą. Tekste bandoma chronologiškai išbrėžti kintančius individualios filomatų savivokos, tarpusavio santykių ir reakcijų į jų aplinką kontūrus.

Pažymėtina, kad lietuviškoji historiografija jau nuo „Aušros“ laikų daug dėmesio skyrė atskiroms filomatų asmenybėms. Itin domėtasi vienu iškiliausių filomatų Adomu Mickevičiumi, kuris netgi tapo tautinių ginčų objektu tarp lietuvių ir lenkų (o vėliau – ir baltarusių). Tarpukario Lietuvos Respublikoje (1918–1940) tautinių konfliktų ir Mickevičiaus identiteto klausimas buvo išspręstas pasitelkiant paprasčiausią išeitį ir laikantis to meto Lietuvos visuomenės polinkio nubrėžti aiškiają takoskyrą tarp lietuvių ir lenkų: unijinio mentaliteto poetas buvo priskirtas prie lenkų romantikų ir beveik (išskyrus kelias toliau aptartas išimtis) eliminuotas iš Lietuvos istorijos tyrinėjimų lauko⁵. Ši aplinkybė lėmė, jog tarpukariu ir filomatų istorijai beveik neskirta platesnių studijų, nes kitaip, matyt, būtų tekę persvarstyti ir Mickevičiaus eliminavimą iš lietuvių kultūros paveldo.

Retą išimtį filomatų istorijos tyrimuose sudaro iki šiol mokslinės vertės nepraradęs Vinco Maciūno darbas, skirtas XIX a. pradžios lituanistiniam sąjūdžiui⁶. Nors Maciūnas ir išsamiai nušvietė draugijų gyvenimo XIX a. pradžios Lietuvoje bruožus, tačiau į filomatų organizacinę motyvaciją nesigilino⁷. Atskirai paminėtina ir

² Žr.: Būčys Ž. *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009. Hoffmann S. L. *The Politics of Sociability: Freemasonry and German Civil Society 1840–1918*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2010. *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės*. Sud. V. Jogėla. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012.

³ *Histoire des émotions. 2. Des Lumières à la fin du XIXe siècle*. Dir. A. Corbin. Paris: Seuil, 2017.

⁴ Charle Ch. *Les intellectuels en Europe au XIXe siècle: Essai d'histoire comparée*. Paris: Seuil, 2001, 16.

⁵ Aleksandravičius E. *Praeitis, istorija ir istorikai*, Vilnius: Vaga 2000, 184–187.

⁶ Maciūnas V. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Petro ofsetas, 1997.

⁷ *Ibid.*, 52–67.

Meilės Lukšienės monografija, skirta ugdymo minčiai Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje – XIX a. pirmoje pusėje⁸. Autorė išryškino filomatų idėjinius ryšius su kitais amžininkų būreliais ir susivienijimais, o draugijos tikslus susiejo su romantizmo ideologija.

Jei lietuviškoji filomatams skirta istoriografija apėmė daugiausia lituanistinius jų veiklos aspektus, tai lenkų tyrėjų darbai, skirti Mickevičiui ir jo bičiuliams, yra sunkiai aprėpiamos gausos, todėl apsiribosime dviem šiam straipsniui svarbiausiais autoriais. Literatūros istorikės Alinos Witkowskos įvadas rinktinių filomatų raštų leidimui nusakė temos tyrimo tendencijas ir reflektavo lenkų istoriografijos įdirbį, ypač pabrėždamas filomatų ir ankstesnės kartos konfliktą⁹. Pagrindiniai šio tyrimo teiginiai kartojami ir keliskart perleistoje lenkų romantizmo literatūros istorijos sintezėje¹⁰.

Pasirinktam filomatų tekstų perskaitymo būdai svarbi lenkų meno istoriko Zdzisława Kępińskiego studija apie Mickevičių¹¹, kurioje autorius nagrinėja lūžinius jo biografijos epizodus. Darbas reikšmingas ir dėl aprėpiamo plataus Europos intelektualinio gyvenimo konteksto. Filomatams skirtame skyriuje nagrinėjamos ir tradicinėmis tapusios problemos (masoniškų organizacijų įtaka susidarant draugijai bei jos veiklai, konspiraciniai filomatų veiklos aspektai ir pan.), ir rečiau analizuoti klausimai, tokie kaip Vakarų Europos autorių įtaka filomatų pasaulėžiūrai ir organizacinei struktūrai.

PIRMIEJI FILOMATŲ ORGANIZAVIMOSI IMPULSAI

Aptariant filomatų draugijos susikūrimą 1817 m. spalio 1 d. reikia pripažinti, kad Vilniaus universiteto studentų suburta organizacija negali būti laikoma absoliučiai originalia. Dar 1804 m. būsimasis Vilniaus universiteto rektorius Józefas Twardowski įsteigė Fizikos ir matematikos draugiją, netrukus susibūrė Moralinių mokslų ir Laisvųjų menų draugijos, kurios 1808 m. susijungė į vieną Mokslų ir menų draugiją¹². Taip dešimtmetį prieš susibūriant Mickevičiaus kartos universiteto studentams Vilniuje jau susidarė mokslo mylėtojų draugija, kuriai priklausė universiteto

⁸ Lukšienė M. *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji pusė – XIX a. pirmoji pusė*. Vilnius: Mokslas, 1985.

⁹ Žr.: Witkowska A. Wstęp. In. *Wybór pism filomatów*. Wrocław, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959.

¹⁰ Žr.: Witkowska A. Przybylski R. *Romantyzm*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.

¹¹ Žr.: Kępiński Z. *Mickiewicz hermetyczny*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980.

¹² Skuodis V. *Vilniaus universiteto filomatai ir filaretai, jų likimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, 16.

profesorai Joachimas Lelewelis ir Leonas Borovskis, knygyno savininkas Józefas Zawadzki, universiteto bibliotekininkas Kazimieras Kontrimas. 1808 m. šią draugiją uždraudė rektorius Jonas Sniadeckis, tačiau jos nariai ir toliau tebedirbo Vilniaus imperatoriškajame universitete ir neabejotinai veikė miesto, pirmiausia – aukštosios mokyklos, intelektualinę atmosferą. Galime daryti prielaidą, kad ir naujosios filomatų draugijos kūrėjai buvo tiesiogiai veikiami savo pirmtakų, juk Mickevičius, Pranciškus Malevskis ir kiti studentai klausėsi minėtų profesorių paskaitų ir, manytina, gana artimai bendravo su savo dėstytojais bei įtakingais universiteto veikėjais. Tai rodo faktas, jog tarp filomatų draugijos narių buvo universiteto rektoriaus Malevskio sūnus, o Tomas Zanas, vertęs privačiomis pamokomis, mokė Kontrimo broliūną¹³. Žinoma, jog Zanas gan daug bendravo su pačiu Kontrimu, kuris darė jam įtaką renkantis lektūrą, formavo jo asmenybę¹⁴. Tačiau bene žinomiausias faktas apie filomatų ir universiteto profesūros ryšius yra tas, kad per filomatų ir filaretų procesą Mickevičius iš įkalinimo buvo paleistas laidavus istorikui, profesoriui Leleweliui. Taigi filomatų organizavimasis nebuvo visiškai spontaniškas savakilmis procesas, jį veikė ir universiteto vyresniųjų aplinka, tačiau filomatai savo korespondencijoje nepabrėžė tiesioginės minėtųjų asmenų įtakos jų draugijai.

Ankstyviausių filomatų organizavimosi motyvacijos išvalgų yra draugijos programiniuose raštuose, jos įkūrėjų kalbų ruošiniuose ir korespondencijoje. Bene pirmas nuoseklus filomatų idėjų liudijimas – 1817 m. spalio 1 d. draugijos įstatai, kuriuose sambūrio tikslas apibrėžtas kaip „mokslinis lavinimasis, tai yra rašymo menas, abipusės pagalbos teikimas moksluose“¹⁵. Draugijos narių mokslinio lavinimosi siekis iš pirmo žvilgsnio atrodo nesuprantamas, ypač kai istoriografijoje nusistovėjusi nuomonė, jog XIX a. pirmą trečdalį Vilniaus universitetas išgyveno savo pakilimo ir klestėjimo metą¹⁶. Visgi studijų kokybės problemą itin vaizdžiai atskleidė universiteto medicinos profesorius, vokiečių Jozefas Frankas, kuris buvo studijavęs Italijos ir Vokietijos aukštosiose mokyklose ir nuolat lygino jų tvarką su Vilniaus universiteto realijomis. Dažniausiai kritinė analizė buvo nepalanki Vilniaus aukštajai mokyklai. Aprašydamas veiklos nesklaidumus Frankas laiške kunigaikščiui Adomui Jurgiui Čartoriskiiui prasarė ir apie aukštojoje mokykloje susiklosčiusią mokslų hierarchiją: „čia tik matematikos mokslus laiko naudingais, gerbia vien gamtos studijas. Moralės ir politikos mokslai beveik nieko nereiškia.“¹⁷

Akivaizdu, kad universitete nusistovėjusi tradicija aukštinti tiksluosius mokslus ir ignoruoti humanitarines disciplinas susilaukė ir visapusiško išsilavinimo

¹³ *Wybór*, 439.

¹⁴ Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*. Vilnius: Baltos lankos, 1996, 122.

¹⁵ *Wybór*, 3.

¹⁶ Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Ibid.*, 243–244.

¹⁷ Frankas J. *Atsiminimai apie Vilnių*. Vilnius: Mintis, 2001, 247.

siekiančios jaunuomenės kritikos. Tokios priešpriešos šaltiniu, tikėtina, buvo ir masinis susižavėjimas humanitarinių disciplinų profesūra. Antai savo antroje inauguracinėje kalboje 1822 m. Joachimas Lelewelis pabrėžė, kad jį tinkamai atlikti pareigas įpareigoja ir klausytojų gausa¹⁸.

Filomatų kartos akyse vyresniųjų prestižą menkino dėstytojų grupių tarpusavio konfliktai, nes greta savo srities garsenybių (brolių Sniadeckių, Jozefo Franko) universitete profesoriavo nemažai ir vidutinybių. Remiantis Apšvietos epochos tradicija, kurią palaikė universiteto rektorius Jonas Sniadeckis, daugiausia dėmesio ir išteklių buvo skiriama gamtos mokslams¹⁹, o humanitariniais mokslais domėtasi palyginti menkai: Filosofijos katedra ilgą laiką neturėjo profesoriaus, istorijos dėstymas sustiprėjo tik tada, kai universitete pradėjo dirbti Lelewelis. Atrodo, kad XIX a. antrą dešimtmetį universitetas vadovavosi nuostatomis, kurias Edukacinės komisijos sekretorius Janas Baptystas Czenpińskis pabrėžė rašydamas laišką 1784 m. sausio 28 d. profesorui Georgui Forsteriui, t. y. iš universiteto buvo tikimasi, kad jis ugdyt studentų žinias ir įgūdžius, pravarčius krašto ūkiui²⁰.

Nors, pasak Meilės Lukšienės, pirmųjų filomatų įstatų formuluotės dar moksleiviškos²¹, bet ir jose galime išžvelgti, kad besiorganizuojančių studentų pozicijas ankstyvuojų jų veiklos laikotarpiu ypač veikė Apšvietos epochos idėjos, kurias jie perėmė iš Edukacinės komisijos suformuotos švietimo sistemos. Remiantis ja, buvo išgryninti ir filomatų visuomeninio gyvenimo etikos principai, kuriuose pabrėžta pareiga, visuomenės ir valstybės gerovė, individualių egoistinių siekių ignoravimas. Šių vertybių įsisavinimą garantavo etikos arba moralės mokslų vadovėliai, iš kurių, leistų dar Edukacinės komisijos laikais, mokėsi ir Adomo Mickevičiaus karta²². Tokia iš pažiūros itin plati etikos samprata visiškai atitiko moralės mokslo, kaip jis buvo suprantamas Apšvietos epochos Abiejų Tautų Respublikoje, principus. Edukacinės komisijos potvarkiais buvo nustatytas platus minėto mokslo pobūdis, apimantis humanistikos ir socialinių disciplinų dermę, pereinantis iš etikos į teisę ir ekonomiką, aiškinantis pareigos svarbą Dievui, tėvams, piliečiams ir sau pačiam²³. Anot Romano Plečkaičio, tai buvo „tikslinga nuostata rengiant jaunimą pilietiniam gyvenimui valstybėje, kurios bajorija šimtmečius teigė savo teises bei laisves ir vengė atlikti savo pilietines pareigas“²⁴.

¹⁸ Zawadzka D. *Lelewel prasowy*. Warszawa: Instytut badań literackich PAN, 2018, 187.

¹⁹ Witkowska A. *Ibid.*, L.

²⁰ *Georgo Forsterio laišškai iš Vilniaus*. Sud. J. Kilius. Vilnius: Mokslas, 1988, 415–416.

²¹ Lukšienė M. *Ibid.*, 159.

²² Witkowska A. *Ibid.*, LIII.

²³ *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse: filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – pirmoje XIX a. pusėje*. Sud. D. Viliūnas. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008, 28.

²⁴ *Ibid.*, 28.

Nors universitetinio išsilavinimo spragų panaikinimas, regis, buvo vienas pagrindinių filomatų organizavimosi motyvų, tačiau tiek pat svarbus draugijon susibūrusių studentų siekis formuoti asmenybę gilinantis į įvairių sričių disciplinas, tai buvo pabrėžiama jau pirmuosiuose įstatuose. Iš tikrųjų narių buvo reikalaujama kartą per mėnesį parengti po originalų ar verstinį vieną mokslinį arba satyrinį tekstą²⁵. Per pirmus veiklos metus draugijos narių pranešimuose bene aiškiausiai atsispindi Apšvietos idėjų poveikis organizacijos nariams. Antai dauguma Mickevičiaus tekstų remiasi Voltero kūryba. Kitų draugijos narių pranešimuose daug dėmesio skiriama moralei ir draugijos gyvenimui, ypač akcentuojamas Apšvietos epochos literatūrai būdingas klasicistinis antikos (ypač graikų) motyvas. Viename posėdyje Malevskis perskaitė net du moralei skirtus darbus – „Moralės mokslo svarba“ ir „Moralinių vertybių pradžia“. Graikiškos mitologijos motyvais paremtas Józefo Jeżowskio vertimas „Achilo mirtis“ ir pranešimas apie Sofoklį, Zygmunto Nowickio pranešimai „Graikų religijos įtaka jų draugijų gyvenimui didvyrių laikais“, „Romos žlugimo priežastys“. Iš pranešimų tematikos matyti, kad ankstyvoji filomatų kūryba buvo stipriai paveikta Apšvietos epochos literatūros tradicijų ir Edukacinės komisijos suformuotos švietimo programos. Taip pat galime spręsti apie didžiulę universiteto humanitarinių studijų įtaką ir jų poreikį besiformuojančioms asmenybėms. Labai tikėtina, kad vienu iš filomatų antikos studijas paskatinusių veiksnių galėjo būti profesorių Leono Borovskio ir Ernesto Johano Grodeko paskaitos.

Apšvietos epochos edukacinio modelio poveikis filomatams išryškėjo per jų siekį veikti organizuotai. Pasak Apšvietos epochos Lietuvos švietėjų, moralinė tvarka turėjo būti grindžiama fizine tvarka arba gamtos dėsniais. Gamtos dėsnius žmoguje atspindėjo prigimtiniai poreikiai, kurių patenkinimas esąs įmanomas tik drauge su artimaisiais bei bendruomenės nariais²⁶. Vienas iš būdų realizuoti savo poreikius – organizuotas veikimas, pasireiškiantis literatūrinių salonų, mokslo draugijų ir kitokiais pavidalais²⁷. Tokią visuomeninio gyvenimo svarbą pabrėžė ir XIX a. antrame dešimtmetyje Vilniuje labai išpopuliarėjęs Jungtinių Amerikos Valstijų politinis veikėjas Benjaminas Franklinas. Šio asmens biografijos, kurios santrauką 1818 m. gruodžio 15 d. išspausdino „Tygodnik Wileński“²⁸, studijos galėjo būti vienas iš ryškiausių filomatų organizavimosi impulsų. Savaitraščio leidėjai aiškino, jog tokių žmonių kaip Franklinas biografijas reikia studijuoti todėl, kad nė vienas kitas amžius „nepateikė idealesnių išminties, dorybės ir meilės žmonėms, tėvynei

²⁵ *Archiwum filomatów*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1920, cz. 2, t. 1, 6.

²⁶ *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse*, 28.

²⁷ *Ibid.*, 17.

²⁸ Biografija Benjaminą Franklina (pisana przez niego samego, a wydana przez jego synowca Wiliama Tamplę Franklina (z Morgenblatt). *Tygodnik Wileński*, 1818, nr. 128, 321–355.

ir laisvei pavyzdžių²⁹. Paralelių su filomatų organizavimusi atrandame tuose tekste minimuose Franklino gyvenimo epizoduose, kuriuose rašoma apie jo suburtas jaunų žmonių draugijas filosofškai ir politiškai lavintis³⁰. Be to, pabrėžiama, kad amerikietiškas auklėjimas skiriasi nuo antikinio: senovės graikai siekė protinio ir moralinio grožio, o Amerikos kolonistų auklėjimo principai remiasi naudos ir pelno siekiu³¹. Matysime, kad vėliau filomatai bandys suderinti antikinio ir amerikietiško auklėjimo idealus, paversdami švietimą ir dorovę priemonėmis visuotinei naudai siekti.

Narystė filomatų draugijoje, kurios organizaciniai impulsai buvo nulemti ir Apšvietos epochos ideologinių principų, jau ankstyvuojų sambūrio egzistavimo laikotarpiu reikalavo iš kandidatų aiškaus pasiryžimo bei tvirtos motyvacijos. Draugijos prezidentas Jeżowski sveikindamas naujus būrelio narius teigė, kad „ne akimirakai, ne momentinei pramogai, bet visam gyvenimui įkūrėme mūsų bendriją, mūsų veiklos dalį“³². Priklausomybė tokio pobūdžio organizacijai reikalavo ir specifinių narių savybių, todėl svarbu pažymėti, kad nuo pat pradžių filomatų veiklos principuose pabrėžiamas jos narių kuklumas, atvirumas, sąžiningas gerovės siekimas ir draugiškas pasitikėjimas³³. Tikėtina, kad sąžiningumo ir atvirumo akcentavimas sietinas su ankstyvosiomis filomatų patirtimis Vilniuje. Laiškuose, rašytuose pirmaisiais studijų Vilniaus universitete metais, galime atrasti minčių apie adaptacijos naujoje, nepažįstamoje socialinėje bei kultūrinėje terpėje sudėtingumą ir kylančias įtampas. Zanas savo jaunystės laikų bičiuliui Leonardui Chodźkai rašė, kad jį slegia miesto šurmuly ir gyvenimo tempas: „pagalvok dabar, mielas Leonardėli, apie mano gyvenimą: jis daug nepatogesnis negu kaime, ten oras švarus ir sveikas, atmosfera švelni, o čia – priešingai. <...> Ten [kaime – D. B.] leidau valandas jautraus bičiulio draugijoje, o čia susiradau tik vieną pažįstamą.“³⁴ Taigi idealizuotas kaimo gyvenimas ir tyra bičiulystė pristatomi kaip priešingybė chaotiškai miesto realybei.

Vienatvė ir nepritapimas Vilniuje lėmė tikrų bičiulių stoką. Adomas Mickevičius laiške Jonui Čečiotui rašė apie išsiskyrimą su mylimąja: „Koki šiandien jaučiu beribį norą papasakoti apie savo sielvartą! Tačiau kas manęs klausysis? Tavęs nėra, taigi neturiu nė vieno bičiulio. O tie, kurie liko, man yra svetimi. Klausytūsi manęs abejingai, pajuokdami ir niekindami.“³⁵ Akivaizdu, kad net po dvejų metų nuo

²⁹ *Ibid.*, 321.

³⁰ *Ibid.*, 339–340.

³¹ *Ibid.*, 322.

³² *Archiwum filomatów*, cz. 2, t. 1, 12.

³³ *Ibid.*, 3.

³⁴ *Archiwum filomatów*, cz. 1, t. 1, 7.

³⁵ *Ibid.*, 30–31.

studijų pradžios filomatų aplinkos žmonės sunkiai pritapo prie universiteto ir miesto gyvenimo. Galime manyti, kad asmeninis uždarumas ir nesugebėjimas arba nenoras atsiverti atsitiktiniams aplinkiniams bent iš dalies lėmė ir uždaros, tik iš lojalių asmenų sudarytos organizacijos steigimą. Kita vertus, prie filomatams būdingos bičiulystės adoracijos galėjo prisidėti ir iš Apšvietos epochos perimta vertybinė orientacija. Alina Witkowska pažymi, jog filomatai liko ištikimi XVIII a. tradicijai, draugystę iškėlusiai iki aukščiausios moralinės bei jausminės kategorijos³⁶. Ši tendencija akivaizdi ir filomatų draugijos įstatuose, kur pabrėžiama, kad organizacija pagrįsta draugišku narių pasitikėjimu³⁷.

Mintį apie filomatų organizacijos kaip jos narių psichologinio saugumo pojūtį garantuojantį sambūrį bene geriausiai iliustruoja Tomo Zano laiškas³⁸, rašytas 1818 m. sausio mėnesį bičiuliams Jeżowskiui ir Mickevičiui, kuriame jis stengėsi nupasakoti savo santykį su filomatais. Atrodo, kad laiško pretekstu tapo Zano bandymas apžvelgti savo dalyvavimo filomatų draugijoje laikotarpį. Laiško tonas iš pažiūros desperatiškas. Rašydamas apie save, Zanas parengė savotišką „kaltinamąjį aktą“, kurio pagrindas – jo paties dienoraštis. Kritikuodamas save, Zanas manė, kad galbūt jo bičiuliai nepastebėjo jo nuoširdžių ir geriausių dvasios pastangų, kurios, tikėtina, nedavė organizacijai pakankamai naudos. Toliau jis aiškina, kad veikdamas nelaukė pagyrimų, bet labiausiai galvojo apie tinkamą pareigų atlikimą ir sąžinės ramybę³⁹.

Regis, jog sąžinės priekaištai (tiesa, nežinia, kokių konkrečių aplinkybių išprovokuoti) paskatino Zaną deklaruoti savo santykį su draugijos nariais. Tad jis rašė:

<...> visada jus iš tiesų mylėjau ir tebemyliu, visada stengiausi būti vertas jūsų pasitikėjimo ir draugystės, esu nelaimingas, jei to parodyti ir įrodyti nesugebėjau. Atsidaviau jums visas, nieko slapto manyje nebuvo iki menkiausių smulkmenos. Atskleidžiau jums netgi savo protą, širdį, mokslus, mintis, pramogas, įvykius, meiles; tai lėmė ne blogi ketinimai, bet tas prisirišimas, kuris mane su jumis laikė ir tebelaiiko, norėjau turėt savo jausmų ir veiklos bendražygius, norėjau įsilieti į jus ir jus įliedinti į save.⁴⁰

Cituotos Zano mintys rodo, kad maždaug per pusmetį, kai filomatų draugija susikūrė, ji tapo emocinės traukos centru, kuriam buvo skiriamos visos lojalių narių mintys, veikla ir intelektualinės pastangos. Iš esmės Zano išsakyta atsidavimo draugijai deklaracija atspindėjo biblinį draugystės supratimą, grindžiamą visos savo esybės atsidavimu. Desperatiškas, neveltimi dvelkiantis Zano pasisakymų tonas tarsi ir įrodo, kad draugija užtikrino narių psichologinį saugumą, kurio jie siekė patekę į

³⁶ Witkowska A. *Ibid.*, XI.

³⁷ *Archiwum filomatów*, cz. 2, t. 1, 3.

³⁸ *Archiwum filomatów*, cz. 1, t. 1, 67–70.

³⁹ *Ibid.*, 67.

⁴⁰ *Ibid.*, 68.

jiems svetimą Vilniaus miesto ir universiteto aplinką. Iš ankstesnių citatų matėme, kad studijuojanti jaunuomenė socialinės ir iš dalies kultūrinės terpės pokytį išgyveno itin skaudžiai, lygino kaimą ir miestą pastarojo nenaudai. O Zano laiškas bičiuliams filomatams atskleidė naują autoriaus santykį su jų aplinka: filomatų sambūris tapo kompensuojančiu mechanizmu prarastai vaikystės draugystei, filomatų vienijimasis sukūrė naujus, ne mažiau patvarius bičiulystės ir atsidavimo ryšius.

Minėtas Zano laiškas iš dalies paaiškina ir edukacinius filomatų tikslus. Apie savo gyvenimo Vilniuje pradžią adresantas rašė:

Į Vilnių atvykau be jokios pašalpos bei fizinio ir mokslinio pasirengimo. Per pirmą stojamąjį [egzaminą – D. B.] išnyko bet koks tikslas ir viltis, su kuria vykau.⁴¹ Likau tik su troškimu ir pačios gamtos dovanomis. Dirbau kūnui ir sielai: po metų išmokau prancūziškai ir šiaip taip įgijau algebros, fizikos, chemijos ir mineralogijos pagrindus. Kitais metais, patartas p. Kontrimo, nuėjau į literatūrą, geriau susipažinau su lotynų, prancūzų, lenkų autoriais, susiformavau šioki toki skonį ir būčiau čia pasilikęs, jei gyvenimo ištekliai manęs nebūtų sugražinę į fizinių mokslų skyrių.⁴²

Taigi Zanas paaiškino ne tik gamtos mokslų studijų pasirinkimo būtinybę, bet ir atskleidė kai kuriuos psichologinius bei intelektualinius filomatų organizavimosi motyvus. Laiške viešai pripažinta Kontrimo įtaka Zano veiklai ir renkantis akademines studijas. Galima numanyti, kad literatūros studijos nemažai prisidėjo prie Zano asmenybės formavimo, todėl neatmestina didelė (nors ir netiesioginė) Kontrimo įtaka ir visai filomatų aplinkai. Kita vertus, Zano studijų platumas gali būti pasitelktas aiškinant filomatų santykį su akademinė Vilniaus aplinka: jau minėta, kad filomatų vienijimąsi iš dalies veikė nepakankama studijų įvairovė ir gelmė. Zano pavyzdys iliustruoja filomatų draugijos narių kultūrinio akiračio ir interesų platumą, todėl suprantamas ir jų siekis kompensuoti akademinio lavinimo spragas.

Pažymėtina, kad savotiška Zano išpažintis ir lojalumo filomatams deklaracija parodo itin greitą draugijos kaip organizuojančios ir psichologinį saugumą kuriančios jėgos augimą. Panašu, kad narystė filomatų sambūryje iš esmės prisidėjo prie jo narių tapatybės konstravimo ir sparčios asmeninės brandos. Taip pat ji reiškė ir sparčiai besimezgančius tarpasmeninius narių ryšius, kurie buvo vienas iš būtinų žingsnių formuojantis organizuotos visuomenės tinklo apmatams.

Be jau aprašytų motyvų, istoriografijoje analizuojama pozicija, suprantanti filomatų draugijos susidarymą kaip atsaką į vyresniosios, tėvų, kartos palikimą. Lenkų literatūros istorikė Alina Witkovska vienu iš studentų vienijimąsi lėmusių veiksnių laikė XIX a. pradžioje buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse išryškėjusį „kartų konfliktą“. Aptariamam laikui jaunuomenė, ugdoma liberalių,

⁴¹ Zanas turi galvoje pirmą nepasisekusį stojimą į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą, kai jį nukonkuravo kitas būsimasis filomatas – Mickevičius.

⁴² *Archiwum filomatów*, cz. 1, t. 1, 69.

visuomeniškai aktyvių profesorių, suvokė naudą ir galimybes, kurias, jų manymu, teikė visuomenės švietimas ir organizuota veikla. Vilniaus universiteto jaunimo idėjos kirtosi su tėvų kartos pasaulėžiūra: senoji bajorija buvo laikoma sustabarėjusių puslaukinių sarmatizmo tradicijų sergėtoja, slegiama valstybės praradimo naštos. Jaunosios kartos nevaržė sąžinės graužatis ir tai leido laisvai imtis naujų visuomeninių iniciatyvų⁴³. Visgi išsami filomatų korespondencijos analizė rodo, kad jų santykiai su tėvais nebuvo įtempti, o veikiau priešingai – pagrįsti pasitikėjimu, abipusiu rūpesčiu ir supratimu. Todėl nelabai įtikinamai skamba Witkowskos versija, teigianti, esą filomatų karta savo tėvus kaltino praradus ATR valstybingumą: tokių teiginių ar net panašių užuominų filomatų programiniuose raštuose bei korespondencijoje nepavyko rasti. Bent jau ankstyvuosiuose laiškuose, rašytuose tėvams, iki filomatų draugijos susikūrimo laikomasi tradicinio, pabrėžtinai pagarbaus tono. Iš Zano laiškų galima spręsti, kad kai kurių žymesnių filomatų santykiai su tėvais buvo netgi labai šilti. Zanas rašydamas apie stojamuosius egzaminus į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą pažymi, kad skuba tėvams kuo greičiau pranešti apie savo likimą, nes žino, kaip šie rūpinasi ir jaudinasi dėl jo⁴⁴. Nors rašo pompastiškai, retoriškai išdailinta kalba, bet Zano laiškuose reiškiamą didžiulę pagarbą tėvams, apie kurią nuolat ir nedviprasmiškai primenama⁴⁵. Vis dėlto svarstytinas, atrodo, pats laiškų turinys: nors tėvai gerbiami, deklaruojama abipusė pagarpa bei meilė, tačiau nė viename laiške nėra atvirai kalbama apie emocinę adresanto būseną. Nežinia, ar tai išskirtinis susiklosčiusių šeimos santykių bruožas, visuotinai paplitusi tradicija ar paprasčiausias laiško stilius. Platesnė filomatų korespondencijos analizė leidžia daryti prielaidą, jog laiškų turinys greičiausiai atitiko adresantų nusiteikimą, nes nė viename laiške bičiuliams nepavyko aptikti kokių nors filomatų nusiskundimų tėvų abejingumu ar priešišku.

Taigi analizuodami pirminius filomatų organizavimosi motyvus galime išvelgti ryškią Apšvietos epochos moralinių nuostatų tendenciją, sustiprintą atsako į atsiradusias adaptacijos naujoje socialinėje erdvėje problemas ir iš to kilusias psichologines įtampas, akademinio gyvenimo idealų ir praktikos nesutapimą. Pradžioje draugijos veikla rėmėsi gana vaikiškomis formuluotėmis ir pabrėžė iš esmės egoistišką savišvietos siekį, t. y. draugija turėjo būti uždara ir neketino orientuotis į viešąją veiklą. Atrodo, kad pirminis filomatų sambūrio tikslas galėjo būti noras sudaryti patikimų bičiulių ratą ir taip kompensuoti nepritapimą Vilniaus socialinėje terpėje bei kontaktų su jaunystės draugais praradimą. Tokiu atveju filomatų draugija gali būti suvokiama kaip nedidelio Vilniaus universiteto studentų būrelio bandymas

⁴³ Witkowska A. *Ibid.*, XVI–XVII.

⁴⁴ *Archiwum filomatów*, cz. 1, t. 1, 8.

⁴⁵ *Ibid.*, 15.

patenkinti elementariausią saugumo (pirmiausia – psichologinio) poreikį, o slaptosios savišvietos draugijos organizavimas tebuvo šio siekio įgyvendinimo priemonė.

FILOMATŲ ORGANIZACINĖS BRANDOS LINK

Gan greitai po pirmųjų draugijos įstatų priėmimo filomatai ėmė išsamiau svarstyti savo tarpusavio santykius ir ryšius su aplinka. Galima sutikti su Witkowska, teigiančia, kad laikotarpis nuo draugijos susikūrimo 1817 m. iki trečiųjų įstatų priėmimo 1819 m. birželio 25 d. buvo bene svarbiausias kristalizuojant draugijos misiją⁴⁶. Šiuo laikotarpiu filomatams svarbiausi klausimai sietini su jų santykiu su išorės pasauliu, draugijos misija ir vidine struktūra. Bene pagrindiniais ideologais tuomet laikytini draugijos prezidentas Juzefas Jeżowski ir Adomas Mickevičius – abu savo kalbomis ir raštais labiausiai prisidėję prie organizacijos misijos ir raidos gairių išgryninimo.

Jau pirmuosiuose posėdžiuose Mickevičius ėmėsi svarstyti draugijos struktūros klausimą: „<...> jeigu Draugijos tikslas būtų [tikrai mokslas], jai priklausyti galėtų kiekvienas; tačiau kada reikia skleisti žinias, pasirenkami tokie nariai, kurie tų žinių kiek nors turėtų. Todėl išvada dar tokia: kuo daugiau bus narių, tuo Draugijos tikslas bus vykdomas geriau.“⁴⁷ Pats draugijos modelis, anot Mickevičiaus, turėjo atspindėti respublikos idėją: „visi privalo turėti valdžią, tačiau tą valdžią riboti turi vyriausybė; negana to, ji privalo ją kreipti vienur ar kitur. Nariams nereikia visko žinoti; jie neturėtų veikti kartu. Kaip to pasiekti? Yra vienas būdas: išskirstyti Draugiją į skyrius.“⁴⁸

Būsimojo poeto kalboje išvelgiamos dvi svarbios motyvacinės tendencijos: pirmą – tai siekis plėsti draugijos veiklą, rodantis, kad visuomenės organizaciniai principai išryškėjo jau ankstyviausiuose filomatų svarstymuose; antra – siekis draugiją organizuoti respublikos principais tikriausiai atspindėjo Mickevičiaus kartos atmintyje gyvą LDK ir ATR idėją⁴⁹.

Sekti respublikos idėją reikalavo iš filomatų veiklos darnos ir hierarchijos. Jau minėtoje kalboje Mickevičius pabrėžė esminį į intelektualų draugiją susibūrusių studentų skirtumą nuo jų ankstesnio lavinimosi: „anksčiau kiekvienas veikė savo noru, dabar visi veikia iš pareigos“⁵⁰. Mickevičius buvo vienas pirmųjų filomatų

⁴⁶ Witkowska A. *Ibid.*, XXXI.

⁴⁷ Mickevičius A. *Laiškai. Esė. Proza*. Par. A. Kalėda. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998. 13.

⁴⁸ *Ibid.*, 14.

⁴⁹ Žr.: *Lietuvos Didžiosios Kunigaiškystės knyga: bendrų Europos tradicijų link*. Seinai: Paribio fondas, 2008, 231.

⁵⁰ *Wybór*, 8–9.

aplinkos žmonių, pabrėžusių intelektualų veiklos visuotinumą ir pareigos motyvą. Pastarasis filomatų organizacinis motyvas skatino nuolatinį draugijos narių grįžimą prie intelektualinių savojo sambūrio ištakų – Apšvietos epochos moralės ir bendros gerovės siekio.

Mickevičius itin nuosekliai išdėstė principus, kurie, anot jo, turėjo telkti jaunuomenę bendrai veiklai:

Pagalvokime, ko mums labiausiai reikia? Pataisyti ir patikslinti mūsų teiginius, gausinti žinias, ugdyti mąstymą. Kurgi mums to derėtų ieškoti: ar tarp žmonių, kurie sunkiai įkoptę į tobulumo viršūnę, jau pamiršo tuos kelius, kuriais ėjo, ar tarp mūsų brolių, kurie drauge su mumis siekdami vieno tikslo, dažnai geresnį kelią netyčia suranda ir, dar nenutolę, mums ranką paduoti gali? <...> Mokytis iš kolegų, iš mums lygių draugų arba iš tų, kurie nedaug mus žiniomis teprašokę, žymiai naudingesnis dalykas negu didžiųjų autoritetų mokslas.⁵¹

Citotoje akcentuojamas siekis sekti respublikinį arba, sakytume, Apšvietos epochos idealą, iškeliantį prigimtinį žmonių lygiateisiškumą ir garantuojantį visiems žmonėms vienodas „starto pozicijas“. Panašu, jog būtent tokie motyvai skatino filomatus orientuotis į jaunimą, kur jie galėjo būti lygūs ir nesusaistyti autoriteto baimės. Mickevičiui pritarė filomatų draugijos prezidentas Jeżowski, teigęs, kad, esant dideliame narių skaičiui, tik glaudžiame bendraminčių rate kiekvienas tampa patikimiausiu kito mokytoju, gali keistis raštais ir apsišvietusių žmonių patirtimi⁵².

Svarbu ir tai, kad Mickevičius, aptardamas filomatų misiją, gana aiškiai apribojo intelektualo skirtumą nuo eilinių išsilavinusių žmonių: intelektualas yra ne tas asmuo, kuris kaupia žinias, bet tas, kuris dalyvauja informacijos mainų procese. Tokio pobūdžio veiklos supratimas savaime išklė pareigos visuomenei klausimą. Filomatų draugijai teko spręsti – ji liks uždaru klubu ar ims veikti viešumoje. Organizacijos veiklos principus turėjo nustatyti narių tarpusavio diskusijos ir nauji įstatai.

Diskusijose daug dėmesio buvo skiriama filomatų pareigos visuomenei idėjai, kurią bene geriausiai charakterizavo draugijos vadovas Jeżowski, svarstęs naujų organizacijos įstatų sudarymo principus: „tautoje kiekvienas gyventojas, tautos dalelė, turi visumos atžvilgiu išpareigojimų, kurie, atskirai paėmus, nereikšmingi, susieti draugėn tampa visuotiniu veikimu, jungiančiu bendrąją gerovę. Ta veikla, ta visuotinė gerovė yra iš tikrųjų visos Draugijos dvasia.“⁵³ Iš citatos matyti palyginti ankstyvas filomatų posūkis nuo deklaruotos savišvietos ir uždaros draugijos į

⁵¹ Mickevičius A., *Ibid.*, 15–16.

⁵² *Archiwum filomatów*, cz. 2, t. 1, 45–46.

⁵³ Mickevičius A. *Ibid.*, 12–13.

visuotinių pareigų įgyvendinimą. Tas pats Jeżowski apibūdino ir filomatų misiją, kurios pagrindinis objektas ir tuo pačiu metu priemonė – jaunimas:

<...> ėmėmės reikalo, svarbaus ir išganingo ne tik mums patiems, bet ir visiems bendraamžiams, draugams, giminėms, jaunesniems broliams. <...> Per mūsų bičiulišką ryšį turime parodyti, kad jaunas žmogus gali užsiimti veikla, kuriai reikia tvirto charakterio ir atkaklaus darbo; kad būklė, kurioje yra [jaunimas – D. B.], primesta auklėjimo ir mokymo; kad tas poveikis nuodija jo širdį, susaisto pojūčius ir gražiausias dienas skiria lengvabūdiškoms pramogoms.⁵⁴

Taigi filomatų aplinkoje ima formuotis visuomenę organizuojančių ir, pasak amerikiečių sociologo Talcotto Parsonso, socialinės sistemos funkcionavimą garantuojančių vertybių kontūrai⁵⁵: pereinama nuo švietėjiškų deklaracijų prie konkretaus veiklos objekto apibrėžimo.

Jeżowski nuosekliai plėtojo savo mintis siūlydamas kertines idėjas, kurios turi būti atnaujintuose filomatų įstatuose. Anot jo, „kadangi kiekvienas iš draugijos nori gauti didžiausią naudą, vadinasi, pats jos pasiekti negalėjo, o tai reiškia, kad kuo ilgiau draugijoje bus ir kuo ilgiau išliks draugija, be to, kuo daugiau bus draugijos narių, tuo kiekvienam bus naudingiau.“⁵⁶ Tačiau toje pačioje kalboje prezidentas pripažino, kad draugijos narių skaičiaus augimas trukdys išsamiai aptarti kiekvieno iš jų raštus ir sumenkins bendros veiklos naudą, todėl sklandžiam draugijos darbui ir plėtrai užtikrinti būtina ieškoti kitokių priemonių⁵⁷. Jeżowskio manymu, „bet kokia organizacija, įkurta garbingam reikalui, jei jos nariai turi bendrą tikslą ir bendras pareigas, kurias laiko šventomis, jei siekia bendros gerovės ir nori užtikrinti draugijos išlikimą ir augimą, privalo perimti tautos struktūrą ir turi savo teises grįsti tautų teisėmis.“⁵⁸ Taigi matome, kad bręstant filomatų visuomeninei minčiai, draugijos veikla vis labiau orientuojama į susiliejimą su visuomene, organizacijos struktūra turi ne tik veikti šalia visuomenės, bet pati tapti jos dalimi, ideologiškai ir struktūriškai susilieti su visuomene. Pasak Jeżowskio, draugija turi tapti jos narių naudos ir gerovės šaltiniu, kaip tauta buvo atskiro individo gerovės pagrindas⁵⁹.

Jeżowski savo pasisakymuose išskyrė ir, jo manymu, specifinį unifikuojantį filomatų draugijos bruožą, t. y. pabrėžtiną ir netgi reikalaujamą draugijos narių pasaulėžiūros vienodumą, kuris turėjo garantuoti draugijos veiklos sėkmę: „kitose draugijose žmonės yra skirtingų nuomonių, jausmų, charakterių; pas mus kiekvienas

⁵⁴ *Ibid.*, 14.

⁵⁵ Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения. Prieiga internete <http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/pars/pon_ob.php> [žiūrėta 2018 12 09].

⁵⁶ *Archiwum filomatów*. cz. 2, t. 1, 52–53.

⁵⁷ *Ibid.*, 53

⁵⁸ *Ibid.*, 53

⁵⁹ *Ibid.*, 54.

priimtas turi prisiimti bendrą būdą, dorybės ir darbo charakterį⁶⁰. Aptariant bet kokios organizuotos visuomenės grupės veiklą šis filomatų principas neatrodytų labai netikėtas ar kažkuo išskirtinis – gan įprasta, kad į būrelius, klubus ir draugijas spiečiasi žmonės, kuriuos sieja bendri tikslai. Tikėtina, kad filomatų reikalavimas laikytis bendrų mąstymo ir elgesio principų buvo grindžiamas žinojimu, jog dėl vidinių nesutarimų iširdavo arba suskildavo ne viena slaptoji draugija (pavyzdžiui, nuo „Uoliojo lietuvio“ masonų ložės atskilo „Reformuoto uoliojo lietuvio“ ložė⁶¹). Bet labiausiai įtikėtinai atrodo teiginys, kad vienmintiškumo reikalavimas buvo pagrįstas elementariu savisaugos poreikiu: vienoda pasaulėžiūra garantavo narių patikimumą ir organizacijos saugumo bei slaptumo išsaugojimą. Draugijos slaptumo garantijos darėsi ypač aktualios ryškėjant filomatų idėjiniams principams ir plečiant veiklos erdves.

Antrieji filomatų įstatai (1818 m. birželio 23 d.) rodo, kaip reikšmingai keitėsi organizacijos misijos samprata. Draugijos tikslas dokumente apibrėžtas kaip tobulinimasis ir prisidėjimas pagal išgales prie visuotinio švietimo bei visokeriopo tarpusavio pagalbos teikimas⁶². Nors tekste ir buvo pabrėžtas visuotinio švietimo siekis, tačiau faktiškai nenumatytos priemonės jam įgyvendinti. Apibrėžiant organizacijos narių pareigas, nurodyta, kad „narių mokslinės pareigos yra: a) pateikti savo sukurtus raštus; b) recenzuoti svetimus raštus; c) nuolat dirbti pasirinktą darbą; d) pristatinti mokslo naujienas“⁶³. Taigi, Maciūno žodžiais tariant, filomatai išliko „tam tikra saviuoklos ir savitarpio lavinimosi kuopelė“⁶⁴. Draugija ir toliau išlaikė gana uždarą struktūrą, nors vis aiškiau krypo bendrojo gėrio kūrimo link.

FILOMATŲ ORGANIZACIJOS BRANDA

Filomatų organizacijos branda istoriografijoje tradiciškai laikomas laikotarpis, kai buvo priimti tretieji draugijos įstatai (1819 m. birželio 25 d.). Atnaujintų įstatų priėmimo iniciatorius, kaip ir ankstesniais atvejais, buvo Jeżowski. Kintant ir plečiantis organizacijos struktūrai teko keisti ir jos veiklos organizavimo principus. Buvo numatyti dvejopi įstatai: vieni – tikriesiems nariams, kiti nepilni – nariams korespondentams⁶⁵.

⁶⁰ *Ibid.*, 14.

⁶¹ Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Ibid.*, 122.

⁶² *Archiwum filomatów*, cz. 2, t. 1, 65–66.

⁶³ *Wýbór*, 17.

⁶⁴ Maciūnas V. *Ibid.*, 60.

⁶⁵ *Archiwum filomatów*, cz. 2, t. 1, 251.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sulig organizacijos branda keitėsi ir jos santykio su naujais nariais suvokimas. Jeżowski siūlė korespondentus informuoti apie pagrindinį draugijos tikslą – švietimąsi, o visuotinio švietimo ir periodinio leidinio, prie kurio sumanymo buvo reguliariai grįžtama, ketinimus atskleisti tik tikriesiems nariams⁶⁶. Panašu, kad už Jeżowskio sumanymo slėpėsi filomatų ketinimas veikti naujai priimtų draugijos narių motyvacija: toje pačioje kalboje jis siūlo korespondentams pamažu atskleisti filomatų siekius, kad kiekvienas jų jaustųsi vis reikšmingesnis⁶⁷. Iš šių teiginių galime spręsti, kad pradėję nuo naiviai išreikštų savo tikslų formuluočių per dvejus trejus metus filomatai sugebėjo sukurti sudėtingesnę organizacinę struktūrą, kurioje neapsieita ir be psichologinio poveikio priemonių, turinčių garantuoti naujų organizacijos narių lojalumą draugijai.

Filomatai naujiems nariams ketino taikyti ir išbandymus disciplina. Jeżowskio manymu, naujokų patikimumas turėjo būti tikrinamas reikalaujant iš jų tikslaus mokslinio švietimosi ir pavestų pareigų atlikimo, tik ilgainiui atskleidžiant vieną pagrindinių organizacinių draugijos principų – glaudžią narių draugystę⁶⁸.

Taigi Jeżowskio sumanymas demonstravo filomatų draugijos gyvenimo brandą, kuri reiškėsi tarsi kolizija tarp dviejų įmanomų raidos modelių: atvirumo naujiems nariams ir ribotos plėtros perspektyvos. Jeżowski, regis, buvo antrojo modelio šalininkas. Paradoksalu, bet bičiulyste ir tarpusavio pasitikėjimu grįsta draugija besiplėsdama pradėjo įgyti vis labiau hierarchizuotos keliapakopės struktūros bruožų, pamažu toldama nuo ankstyvojo savo egzistavimo laikotarpio bičiulystės principų.

Kita vertus, suprantama, kad organizacijos ketinimai plėstis ir orientuotis į išorinę veiklą, pirmiausia nukreiptą į visuotinį švietimą, buvo iššūkis nusistovėjusiai tarpusavio ryšių struktūrai. Naujų žmonių įsiliejimas į bendrą veiklą reikalavo draugijos senbuvų konsolidacijos. Todėl diskusijos dėl naujųjų įstatų projekto ir naujų narių priėmimo rodė pastangas įveikti vidinius organizacinius ir, manytina, psichologinius prieštaravimus.

Alternatyvą filomatų uždaramui pateikė vieno iš draugijos skyrių vadovas Pranciškus Malevskis, įrodinėjęs, kad nariai „korespondentai yra svarbi draugijos dalis, ne tik paskirti bandomajam laikotarpiui, turintys praplėsti veikiančią klasę, bet ir yra reikalingi draugijos egzistavimui, nes be jų veikiančioji klasė savo rankose turėtų tik įstatus.“⁶⁹ Malevskis oponavo Mickevičiaus požiūriui, teigiančiam, kad draugijos nariai korespondentai yra žemesnio rango nei tikrieji nariai. Malevskio

⁶⁶ *Ibid.*, 250.

⁶⁷ *Ibid.*, 251.

⁶⁸ *Ibid.*, 251.

⁶⁹ *Ibid.*, 254.

supratimu, visi asmenys, vienaip ar kitaip priimti į draugiją, sudarė neatskiriama ir iš esmės lygiateisę visumos dalį. Abiejų draugijos narių grupių statusas turėtų skirtis tik draugijos tikslo pažinimu: korespondentams turėtų būti pristatomas viešas, paprastas, silpnas tikslas, kuris gali egzistuoti arba ne, o kitas – didelis, drąsus ir reikšmingas – žinomas tikriesiems nariams⁷⁰.

Tretieji filomatų įstatai faktiškai apibendrina dvejų metų draugijos diskusijas. Jie numatė, kad organizacijos tikslas yra „tarp lenkų jaunimo įtvirtinti tikros moralės jausmus, išlaikyti jame tėvynės reikalų meilę, žadinti potraukį mokslams, remti sunkiame protinio tobulėjimo darbe teikiant visokeriopą tarpusavio pagalbą, labiau stiprinti išganingą ryšį, pradėtą amžiaus ir išsilavinimo bendrumo, pagal jėgas stiprinti tautinį švietimą ir tokiu būdu darbuotis krašto gerovei ir sėkmei“⁷¹. Drauge filomatai pabrėžė, kad visus klausimus, susijusius su teologija, dogmatika ir šiuolaikine dvarų politika iš savo veiklos eliminuoja, o visi draugijos nariai teisėmis ir pareigomis yra lygūs, nepaisant amžiaus, garbės vardų ir turtų⁷². Taigi kertiniai atnaujintos filomatų struktūros principai rėmėsi demokratinėmis ir švietėjiškomis idėjomis: nariams garantuotas lygiateisiškumas ir akcentuota jų pareiga bičiuliams ir tėvynei.

Nors įvadinėje įstatų dalyje nurodyta, jog filomatų išorės veikla orientuosis į visuomenės švietimą, tačiau tolesniuose įstatų principuose pabrėžiamas faktas, kuris tam tikru mastu lems ir draugijos teismo procesą bei žlugimą. Juose teigiama: „kadangi Draugijos tikslų pasiekimas ne visada bus lengvas be išorės pagalbos, jų įgyvendinimui bus įkuriamos įvairios dukterinės organizacijos, kurias Draugija, tarpininkaujant Valdybai, valdys“⁷³.

Taigi naujieji įstatai žymėjo filomatų draugijos brandą ir nurodė tam tikras praktines priemones, kurias taikydama draugija turėjo veikti už savo ribų. Sambūris, pradžioje garantavęs filomatų psichologinį saugumą ir kompensavęs akademinio intelektualinio lavinimosi spragas, pradėjo deklaruoti savo altruistinius veiklos principus, kurie buvo grindžiami konkrečiu veiklos planu. Regis, filomatų organizacija iš tikslo tapo priemone realizuojant filomatų poreikius ir formuojant visuomenės pamatus. Toks pokytis draugijos viduje lėmė diskusijas dėl viešųjų tikslų realizavimo principų ir būdų, iš kurių bene svarbiausias – pavaldžių organizacijų tinklo steigimas.

⁷⁰ *Ibid.*, 256.

⁷¹ *Wybor*, 49–50.

⁷² *Ibid.*, 50.

⁷³ *Ibid.*, 51.

FILOMATŲ ORGANIZACINIO TINKLO PLĖTRA

Per diskusijas dėl trečiųjų įstatų filomatų aplinkoje išryškėjo pozicija, kad draugijos veikla turėtų būti plečiama. Buvo numatyta, kad filomatams reikia plėsti organizacijos tinklą steigiant pavaldžias draugijas. Taip buvo įkurtos filaretų, Bičiulių (filadelfų), Spindulingųjų draugijos, kurių vadovais ir lyderiais tapo filomatai. Pavaldžių organizacijų nariai nežinojo apie jas kontroliuojančių filomatų egzistavimą, kurie tokiu būdu sąmoningai ir slaptai plėtė įtaką Vilniaus visuomenėje.

Filomatai rūpinosi ne tik naujų, filomatams pavaldžių organizacijų kūrimu, bet, atrodo, stengėsi įsitvirtinti ir perimti jau egzistuojančių draugijų kontrolę. Pasak Kępińskiego, tai liudija Malevskio laiškas Mickevičiui, kuriame teigiama, kad kai kuriuos filomatus reikėtų deleguoti į masonų ložes, Mickevičius turėtų įstoti į Karbonarų draugiją, o pats Malevskis galėtų priklausyti tiek pirmiesiems, tiek antriešiemis⁷⁴. Taigi matome, kad filomatų draugijos plėtros modelis ilgainiui darėsi vis kryptingesnis, vis labiau atitinkantis konspiracinę to meto dvasią, o organizaciniai uždaviniai formuluojami vis tikslingiau.

Filomatų organizavimosi ir įtakos plėtros schema, regis, buvo sugalvota ne pačių draugijos narių, bet, kaip galima spėti iš Mickevičiaus ir Malevskio korespondencijos, perimta iš populiaraus to meto teksto – prancūzų kunigo jėzuito Augustino Barruelio parengtos „Jakobinizmo istorijos“, kurios ketvirtas tomas plačiai aprašo vokiečių iliuminatų studentiškas draugijas, jų struktūrą ir veiklos būdus. Iliuminatų organizacinė schema, kurią pasiskolino filomatai, rėmėsi principu, jog kiekvienas draugijos narys turi įtraukti į veiklą dar po du žmones ir taip besiplečianti organizacija ilgainiui turėtų apimti visą visuomenę. Tokioje organizacijoje saugumas garantuojamas: žemesniosios hierarchijos nariai nepažįsta savo vadovų⁷⁵. Taip buvo suformuotas filomatų ir jiems pavaldžių draugijų bendradarbiavimas. Svarstant trečiuosius draugijos įstatus šį principą apibūdino Jezowski klausdamas: „ar korespondentas turi žinoti, kad yra vadinamas korespondentu, ar turi žinoti directe, kad pirmiausiai turi būti korespondentas, kad yra visateisiai nariai ir kad tai – aukštesnysis laipsnis? <...> Ar turi žinoti apie kitus narius, sudarančius Draugiją? Ką korespondentui pasakyti apie tapimą nariu ir jų atranką?“⁷⁶

Viena sudėtingesnių kolizijų yra susijusi su filomatų organizacijos konspiraciniu pobūdžiu. Slaptas draugijos narių veikimas numatytas pirmuosiuose įstatuose ir šis principas iš esmės nepakito per visą filomatų veikimo laikotarpį. Tačiau 1819 m., priėmus antruosius draugijos įstatus, filomatai imasi svarstyti savo veiklos legalizavimo klausimą. Malevskis laiške Mickevičiui rašė: „prisipažinsiu, jog esu

⁷⁴ Kępiński Z. *Ibid.*, 30–31.

⁷⁵ *Ibid.*, 32.

⁷⁶ *Archiwum filomatów*, cz. 2, t. 1, 251.

nepaprastai įsitikinęs dėl būtinybės pateikti įstatus sankcionavimui. Ateinantys ir po jų būsiantys metai bus arba esminio augimo, arba niekingos stagnacijos metas.⁷⁷ Pasak Malevskio, filomatų veiklos legalizavimą skatino organizacijos ateities perspektyvos: jo manymu, per artimiausius dvejus metus draugija turėjo tik augti, o tai reiškė, kad buvo būtina sambūriui garantuoti išorinį saugumą, apsaugoti jį nuo išorės oponentų antpuolių⁷⁸.

Malevskis savo optimizmą siejo su tėvo, Vilniaus universiteto rektoriaus, padėtimi. Iš Malevskio laiško Jeżowskiui 1819 m. liepos mėnesį aiškėja, kad universiteto rektorius ne tik nesipriešino filomatų legalizavimui, bet netgi siūlė būdus, kaip draugiją įforminti su kuo didesnėmis garantijomis dėl jos veikimo stabilumo: vyresnysis Malevskis teigė, jog reikia įstatus teikti tvirtinti ne rektoriui, bet pačiam universiteto kuratoriui, nes kiekvienas naujas rektorius galės laisvai panaikinti savo pirmtako sprendimą. Kuratoriaus leidimas turėtų ilgam garantuoti draugijos saugumą. Todėl laiške teigiama, kad pagrindinis filomatų uždavinys – tinkamai visą reikalą pateikti kunigaikščiui Čartoriskiui ir sulaukti jo palaikymo⁷⁹. Siekdamas palankaus sprendimo Malevskis ragino Mickevičių ir kitus bendraminčius greičiau svarstyti legalizacijos klausimą. Tuo pačiu metu pagrindinis filomatų legalizacijos iniciatorius kėlė mintį, jog siekiant sulaukti kuratoriaus palaikymo privalu pateikti jam ne tik tvirtinti draugijos įstatus, bet ir prie jų pridėti memorialą, detalizuojantį filomatų edukacinių tikslų siekimo būdus ir pagrindžiantį patį tokios organizacijos reikalingumo faktą⁸⁰. Visgi filomatų sumanymas kreiptis į universiteto kuratorių liko neįgyvendintas.

Tuo tarpu laiškuose, adresuotuose Mickevičiui, kai šis dirbo Kaune, Malevskis užsiminė apie Vilniuje pasklidusias žinias apie slaptosios filomatų draugijos egzistavimą. Panašu, kad filomatų egzistavimą susekė landūs jų pačių, pirmiausia – Malevskio, svečiai, tarp įvairių popierių atradę filomatų draugijos įstatus⁸¹. Taigi matome, jog dalies filomatų siekis legalizuoti draugijos veiklą buvo iš esmės pagrįstas, nors ir pavėluotas sprendimas.

Jau po metų Jeżowskis ėmė svarstyti galimybę iš dalies reformuoti filomatų draugiją. Buvo norima suskirstyti ją į penkis skyrius, iš jų trijų įstatus pateikti tvirtinti kuratoriui Čartoriskiui⁸². Taigi Jeżowskis dar kartą atgaivino Malevskio idėją, tačiau jos egzistavimas buvo trumpalaikis. Šis sumanymas žlugo dėl dviejų esminių priežasčių. Pirmoji – rezervuota paties kuratoriaus pozicija, nulemta lavravimo

⁷⁷ *Wybor*, 56.

⁷⁸ *Archiwum filomatów*, cz. 2, t. 1, 80.

⁷⁹ *Ibid.*, 74.

⁸⁰ *Ibid.*, 80.

⁸¹ *Ibid.*, 216–218.

⁸² *Wybor*, 137.

tarp Vilniaus universiteto aplinkoje kartkartėmis pasireiškiančių patriotinių nuotaikų ir lojalumo imperatoriui. Vėliau 1823 m., jau prasidėjus filomatų ir filaretų procesui, Čartoriskis atsistatydindamas iš universiteto kuratoriaus pareigų imperatoriui Aleksandriui I rašė, kad darė viską, jog slaptosios studentiškos draugijos, kurių kūrimąsi jis siejo su vokiečių studentų įtaka, negalėtų paplisti Vilniaus imperatoriškajame universitete⁸³. Antroji priežastis – pačių filomatų požiūris, kuris, pasak Witkowskos, buvo iš esmės nulemtas Mickevičiaus, pasisakiusio už sambūrio slaptumo išlaikymą⁸⁴.

Mickevičius savo poziciją aiškino organizacijos saugumo ir pasaulėžiūros vientisumo motyvais. Laiške bičiuliui Čėčiotui poetas apibrėžė draugijos slaptumo principus ir svarbą:

Dionizo⁸⁵ Draugija prasidėjo dar jam būnant korespondentu. Vadovybė apie tai žinojo, pakėlė jį į tikruosius narius ir ėjo su juo atvirumu keliu, laukdama jo pasitarant dėl savo planų; tačiau viskas ėjo po senovei ir Dionizas toliau sau organizavo. Konfliktas su žmonėmis, priimtais per jį ir drauge esančiais Klube, kurstė didžiulę nesantaiką ir vos nesugadino mūsų klubinės sistemos. <...> Dionizas kaltas dėl to, kad yra neatviras; jis neturi teisės slėpti. Vadovybė, pasukusi visuotinių interesų kryptimi, dažnai turi teisę slėpti – ir tai būtina – nuo atskirų asmenų tai, kas rūpi tik visiems. <...> Visuomet tariama, kad dauguma yra geri, todėl šalyje galima viską atskleisti. Jei atsirastų blogų, tai gerieji juos sudrausią. Tačiau ir labiausiai respublikoniškoje šalyje kabinetai turi teisę slėpti savo veiksmus; o ką bekalbėti apie Draugiją! Kuo vyriausybė despotiškesnė, tuo visos slaptos Draugijos turi būti slaptesnės. Anglijoje klubai drąsiai kalba, jų organizacija respublikoniška; kas nori, gali išduoti jų paslaptį – jie to nebijo.⁸⁶

Mickevičiaus laiškas Čėčiotui reikšmingas keliais aspektais. Jis pagrindžia filomatų slaptumo idėją, bet drauge nusako ir organizacinį modelį, kuriuo draugija (ar bent kai kurie aktyvesni ir įtakingesni jos steigėjai) ketino sekti organizuodamiesi ir organizuodami savo veiklą. Svarbu pastebėti, kad filomatų organizacinės veiklos pagrindu ir siekiamybe laikyti angliški klubai, kurių viena pagrindinių savybių, kaip pastebėjo pats Mickevičius, – drąsa viešai išsakyti savo poziciją.

Mickevičiaus laiškas iš dalies charakterizuoja ir filomatų santykio su oficialiąja valdžia pobūdį. Neslepiamas suvokimas, kad autokratinėje imperijoje neįmanoma respublikoniškų (greičiausiai buvusios ATR) viešojo gyvenimo tradicijų taša. Represyvi Rusijos imperijos santvarka reikalauja ieškoti specifinių, slaptu veikimu pagrįstų veikimo būdų. Kita vertus, pilietinės visuomenės organizavimosi alternatyva autokratinės imperijos sąlygomis filomatų netgi išplečiama: jie aiškiai suvokia paveldėtą respublikonišką gyvenimo tradiciją, blaiviai vertina jos egzistavimo

⁸³ Czartoryski A. J. *Pamiętniki ks. Adama Czartoryskiego i korespondencya jego z cesarzem Aleksandrem I*. Kraków: Spółka wydawnicza Polska w Krakowie, 1905, 228–232.

⁸⁴ Witkowska A. *Ibid.*, LXXXVI.

⁸⁵ Rašoma apie filomatą Dionizy Chlewiński, su kuriuo senieji draugijos nariai konfliktavo – D. B.

⁸⁶ Mickevičius A. *Ibid.*, 45.

galimybes ir pasirenka sau sektiną – anglišku klubų – visuomenės organizavimo modelį. Galiausiai būtina pabrėžti, kad bet koks intelektualinių organizacijų kūrimasis rodo ne tik organizuotos visuomenės tinklo susidarymą, bet ir intelektualų, anot prancūzų istoriko Charle'io, bandymą apibrėžti savo intelektualinės veiklos autonomines ribas.⁸⁷ Ši ir savo veiklos ribas siekianti identifikuoti organizacija negalėjo toleruoti vidinės opozicijos, kuri kirtosi su draugystės ir vienmintiškumo principais.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Hermeneutiškai skaitant filomatų draugijos tekstus akivaizdu, kad draugijos ištakos kilo iš Apšvietos epochos pedagogikos ir moralės principų, kurie draugystę ir pareigą tėvynei laikė aukščiausiomis vertybinėmis kategorijomis. Pastebėtina, kad filomatų organizavimosi principai beveik identiški Apšvietos laikų JAV politinio veikėjo Franklino visuomeninėms nuostatoms, kurios XIX a. antrą dešimtmetį buvo publikuotos Vilniaus periodikoje.

Vilniaus universiteto studentų telkimas į slaptą filomatų draugiją gali būti siejamas ir su aukštosios mokyklos negebėjimu patenkinti visapusiškam asmenybės formavimui būtinų intelektualinių poreikių. Tai išryškino humanitarinių disciplinų ignoravimas ir besiformuojanti perskyra tarp humanitarinių disciplinų profesūros populiarumo ir menko šių studijų statuso Vilniaus imperatoriškojo universiteto akademinėje hierarchijoje.

Filomatų korespondencijoje pirmieji studijų metai atsispindi kaip nesaugumo ir frustracijos laikotarpis, susijęs su socialinės aplinkos pasikeitimu, nutrūkusiais draugystės ryšiais. Bandymas sutelkti bendraminčių organizaciją traktuotinas kaip noras patenkinti pamatinį saugumo poreikį. Pamažu aiškėjant filomatų misijos sampratai, pagrindiniai draugijos ideologai vis labiau akcentuoja narių tarpusavio ryšius ir jų santykius su pasauliu. Filomatų draugijoje deklaruotas tarpusavio priklausomybės ir pareigos vienas kitam motyvas. Mickevičiaus pastangomis detaliau apibrėžta intelektualų misija – intelektualas yra asmuo, kuris ne tik kaupia žinias, bet ir dalijasi jomis su aplinkiniais. Toks misijos supratimas lėmė tolesnę draugijos veiklos kryptį.

Priėmus trečiuosius draugijos įstatus (1819 m.) išvelgiama filomatų slinktis nuo susitelkimo garantuoti psichologinį saugumą iki organizacijos struktūros, tenkinančios įvairius poreikius (saviraiška, kūryba). Naujieji draugijos įstatai ne tik apibrėžė filomatų tarpusavio santykius, pagrįstus draugyste ir lygiateisiškumu, bet ir nurodė tolesnės veiklos kryptis.

⁸⁷ Charle Ch. *Ibid.*, 75–78.

Per pavaldžių organizacijų tinklą plėtojama filomatų veikla sudarė prielaidas visuomenės organizacinei struktūrai formuotis. Plėsdami veiklą ir įtraukdami į ją vis gausesnį jaunuomenės būrį, filomatai drauge siekė išlaikyti savo draugijos konspiracinį pobūdį. Grindžiant organizacijos pobūdį, išryškėjo filomatų nuostatos viešosios veiklos ir ATR respublikoniškos tradicijos atžvilgiu: filomatai suprato, kad viešas organizuotas veikimas rodo visuomenės brandą, tačiau yra neįmanomas autokratinės imperijos sąlygomis, lygiai taip pat neįmanoma respublikoniškų tradicijų taša. Draugijos nariai idealų siektinos visuomenės modelį tapatino su anglišku klubų ir žodžio laisvės tradicija, tačiau pavaldumas Rusijos imperijai reikalavo rinktis alternatyvius sugyvenimo su oficialiąja valdžia būdus, tarp jų – ir konspiraciją.

LITERATŪRA

- Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Aleksandravičius E. *Praeitis, istorija ir istorikai*. Vilnius: Vaga 2000.
- Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse: filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – pirmoje XIX a. pusėje*. Sud. D. Viliūnas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008.
- Būčys Ž. *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009.
- Charle Ch. *Les intellectuels en Europe au XIXe siècle: Essai d'histoire comparée*. Paris: Seuil, 2001.
- Elektroninė lietuvių kalbos ir literatūros chrestomatija 11–12 klasei*. Sud. A. Martišiūtė-Linartienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Histoire des émotions. 2. Des Lumières à la fin du XIXe siècle*. Dir. A. Corbin. Paris: Seuil, 2017.
- Hoffmann S. L. *The Politics of Sociability: Freemasonry and German Civil Society 1840–1918*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2010.
- Kępiński Z. *Mickiewicz hermetyczny*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980.
- Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės*. Sud. V. Jogėla. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012.
- Lukšienė M. *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji pusė – XIX a. pirmoji pusė*. Vilnius: Mokslas, 1985.
- Maciūnas V. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Petro ofsetas, 1997.
- Skuodis V. *Vilniaus universiteto filomatai ir filaretai, jų likimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
- Vėlinės. Adomas Mickevičius*. Warszawa: Teatr Narodowy, 2018.
- Witkowska A., Przybylski R. *Romantyzm*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
- Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения. Prieiga internete <http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/pars/pon_ob.php> [žiūrėta 2018 12 09].

ŠALTINIAI

- Archiwum filomatów*, cz. 1, t. 1. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1913.
- Archiwum filomatów*, cz. 2, t. 1. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1920.
- Czartoryski A. J. *Pamiętniki ks. Adama Czartoryskiego i korespondencja jego z cesarzem Aleksandrem I*. Kraków: Spółka wydawnicza Polska w Krakowie, 1905.
- Frankas J. *Atsiminimai apie Vilnių*. Vilnius: Mintis, 2001.
- Mickevičius A. *Laiškai. Esė. Proza*. Par. A. Kalėda. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.
- Tygodnik Wileński*, 1818, nr. 128.
- Wybór pism filomatów*. Wrocław, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959.

Domas Boguševičius

ALL TOGETHER, YOUNG FRIENDS! WHAT SPURRED THE PHILOMATH SOCIETY TO GET ORGANIZED?

SUMMARY. This is the question that the article tries to answer, taking us back to the University of Vilnius in the second and third decades of the 19th century. Hermetically reading the Philomath Society archives the author attempts to trace chronologically the changing contours of the way students conceived of themselves both individually as well as of their relations to each other and to those outside the Philomaths' circle.

KEYWORDS: Philomaths, 19th century, organization, motivation.